

Orijinal Çalışma

Kahvehane, Restoran ve Kafe Çalışan ve Müşterilerinin İkam Sektöründe Sigara İçilmesinin Yasaklanması Konusundaki Görüşleri

Hilal Özcebe^a, Nazmi Bilir^a

Özet

Amaç: Tanımlayıcı tipteki bu çalışmada ikram endüstrisi müşterileri ile bu işyerlerinde çalışanların sigara yasakları konusundaki görüşleri incelenmiştir. **Yöntem:** Çalışma Türkiye'nin değişik bölgelerindeki 8 ilde yürütülmüş, her ilde ikram sektörü işyerlerinden (kahvehane, restoran, kafe) 20 tane olmak üzere toplam olarak 160 işletme çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırma verileri iki aşamada toplanmıştır; ilk dönem veri toplama, yasanın ikram endüstrisi işletmelerini kapsayan bölümünün uygulamaya girmesinden 2-3 ay önce, ikinci dönem veri toplama ise yasanın uygulamaya girmesinden 4 ay sonra yapılmıştır. Her işletmede iki müşteri ile ve o işletmede çalışanlarla görüşülmüştür. Sonuç olarak birinci aşamada 316 müşteri ve 315 çalışan/işletme sahibi ile, ikinci aşamada da 320 müşteri ve 319 çalışan/işletme sahibi ile görüşülmüştür. **Bulgular:** Müşterilerin birinci aşamada %66.2'si ve ikinci aşamada %31.9'unun sigara içtiği saptanmıştır. Benzer olarak çalışanların birinci aşamada %55.4'ü ve ikinci aşamada %32'si sigara içmektedir. Bu bulgu sigara içmeyen müşterilerin kahvehane, restoran ve kafelere kapsamlı yasanın uygulanmaya başlamasından sonra daha fazla gitmeye başladıklarına işaret ediyor olabilir. Sigara içmeyen müşterilerin hemen hepsi sigara ile ilgili yasaklardan memnun olduklarını ve sigara dumanı olmayan yerlerin daha keyifli olduğunu belirtmişlerdir. Sigara içen müşteriler de genel olarak sigara içilmesinin yasaklanmasını desteklemişlerdir. Çalışanlar ve işletme sahipleri arasında da sigara dumanı olmayan yerlerin daha keyifli olduğu ve dumanlı yerlerde çalışmanın çalışan sağlığı bakımından koruyucu olduğu görüşü daha yüksek yüzdelerde bulunmuştur. Yasanın uygulanmasının güç olacağı düşüncesi de yasa uygulamaya girdikten sonra müşterilerde %60'tan %18'e, çalışan ve işletme sahipleri arasında ise %73'ten %22'ye azalmıştır. **Sonuç:** Tütün kontrolü yasası ikram sektöründe hem çalışan hem de müşterilerin desteklediği bir yasa haline gelmiştir. Yasanın sigara kullanımını azaltmaya katkısı olmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigara içme yasağı, görüşler

Opinions of the Customers and Employees of Cafes and Restaurants on Smoke Free Implementations

Abstract

Objective: This descriptive study investigates the opinions of the customers and employees of café and restaurant on the implementation of smoke-free rules/ laws.

^aProf.Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği

Sorumlu Yazar: Hilal Özcebe, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara. Tlf: 0312 3051590, E-posta: hilalozcebe@gmail.com

Bu araştırma Halk Sağlığı Uzmanları Derneği tarafından "Türkiye'de Sigara İçilmeyen Kamusal Alanların ve İşyerlerinin Genişletilmesi, Sigara Karşıtı Politika ve Uygulamaların Değerlendirilmesi" çalışması kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Geliş tarihi: 23 Ağustos 2011, Kabul tarihi: 17 Mart 2012

Türkiye Halk Sağlığı Dergisi 2012;10(1)

Methods: The study was conducted in 8 provinces in various geographical parts of the country. A total of 160 workplaces (restaurants, cafes, tea-houses) were included in the study, with 20 workplaces in each of the provinces. The first set of data was collected 2-3 months prior to the implementation of the comprehensive smoke-free policy and the second set of data 4 months after the implementation. Two customers at each of the venues were interviewed. Therefore the total number of customers participating was 316 and 320 at the first and second surveys. Similarly 315 and 319 persons (workers and owners) were interviewed during the first and second surveys. **Results:** The percentage of daily smokers were 66.2 and 31.9 among the workers and 55.4 and 32.0 among the customers before and after the implementation respectively. This finding may indicate that more non-smokers were attending the tea-coffee houses and restaurants. Almost all of the non-smoking customers were in favor of the smoke-free implementation, saying that smoke-free venues are more pleasant and smoke free implementation protects the health of the workers. Smoking customers supported the smoke free implementation as well. Among the workers and the owners, the percentages on both the pleasant venue and protection of worker's health were much higher. The opinion that implementation of the smoke free policy would be difficult, decreased after the implementation, from 60 percent to 18 percent among the customers and from 73 percent to 22 percent among the workers and the owners. This finding indicates high compliance with the law. **Conclusion:** Tobacco control legislation has been supported by workers and clients of the hospitality sector. It has been observed that the law has made a contribution to decreasing the rate of smoking.

Key Words: Smoke free implementation, opinions

Giriş

Tütün kullanımının sağlık üzerine olan etkileri 1900'lü yılların başlarından beri bilinmekle birlikte Doll'un 1964 yılındaki makalesi ile bu konudaki kesin kanıtlar ortaya koyulmuştur.¹ Bu ilk bilimsel kanıttan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) - Halk Sağlığı Kurumu'nun 1964 yılı raporunda sigaranın sağlığa zararlı olduğu belirtilmiştir.² Bugünkü bilgilerimize göre tütün kullanan kişilerin en fazla ölümüne neden olan üç hastalık akciğer kanseri, koroner kalp hastalığı ve kronik bronşittir. Bunun yanı sıra, tütün farklı yerlerde 12 kanserin temel etkeni olarak tanımlanmaktadır. Tütün kullanımı, kanserlerin yanı sıra kalp ve damar hastalıkları, çeşitli akciğer hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları gibi pek çok hastalığın oluşumunda da rol oynamaktadır.³⁻⁵ Halen dünyada her yıl beş milyon insanın tütünün neden olduğu sağlık sorunları nedeniyle öldüğü bilinmektedir. Bir başka bakış açısıyla her iki tütün kullanıcılarından biri tütünün neden olduğu hastalıklar nedeniyle yaşamını kaybetmektedir. Tütün kullanımının yarattığı bu salgın ile yeterince mücadele edilemediği takdirde dünyada 2030

yılında sekiz milyon insanın tütün kullanımının neden olduğu hastalıklar nedeniyle öleceği tahmin edilmektedir. Tütün kullanımı, ölümlere neden olmasının yanı sıra yaşam kalitesini düşüren hastalıklara neden olarak sosyal ve ekonomik olarak toplumsal yük oluşturmaktadır.⁶

Tütün kullanımının sağlık etkilerine, tütün dumanından pasif etkilenimin zararlı etkileri de eklenmiştir. Tütünün kişi tarafından içildikten sonra ortama verilmesi (ana akım aslında, sigara içen kişinin kendisinin inhale ettiği havadır) ve tütünün içilmediği dönemde yanmaya devam ederek ortama kimyasal madde salması (yan akım) tütün dumanında bulunan toksik maddelerin ortama yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum tütün mamülü kullanmayan kişinin de tütün ile ilgili hastalıklara yakalanmasına neden olmaktadır. Tütün dumanından pasif etkilenim akciğer kanseri, kalp ve damar hastalıkları, kronik akciğer hastalıkları, inmenin yanı sıra astım, solunum yolu enfeksiyonları gibi hastalıkların nedenleri arasında yer almaktadır.⁷⁻⁸

Tütün kontrolüne ilişkin mücadelede başlamama, bırakma ve pasif etkilenimi önleme olmak üzere üç farklı amaca yönelik çalışmak gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2003 yılında Genel Kurulda imzaya açılan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) de bu üçlü yaklaşımı desteklemektedir. Tütün ürünlerinin üretim ve satışına yönelik maddeler, başlamama için alınması gereken önlemler, içenlerin bırakmasına yönelik öneriler ile pasif etkilenimden korunma için yapılması gerekenlere yönelik müdahalelerin bulunduğu sözleşme halen Ağustos 2011 tarihi itibarıyla 174 ülke tarafından imzalanmıştır; Türkiye’de dâhil olmak üzere 120 ülke tarafından da uygulanmaya başlanmıştır.⁹

Türkiye’de tütün kontrolündeki adımlar ise şu şekilde özetlenebilir. Türkiye’de 1996 yılında 4207 Sayılı "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" ile bazı kamusal yerlerde ve toplu taşıma araçlarında tütün mamüllerinin kullanımı yasaklanarak sigara dumanından pasif etkilenime ilişkin ilk yasal müdahale uygulanmaya konmuştur. Türkiye tarafından 2004 yılında imzalanan ve 2005 yılında uygulamaya giren TKÇS nin arkasından Ulusal Tütün Kontrolü Eylem Planını hazırlanmış ve uygulanmaya başlamıştır. Tütün dumanından pasif etkilenimin toplu yaşam yerlerinde kaldırılması ile ilgili ikinci büyük müdahale ise 4207 sayılı yasanın 2008 yılında kapsamının geliştirilmesi ile olmuştur. "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun" şeklinde adı değiştirilen yasa tüm ikram sektöründe kapalı alanlarda tütün kullanımını yasaklamaktadır.^{10,11}

Türkiye’de tütün kullanım sıklığı oldukça yüksek olup dünyadaki ilk 10 ülke arasındadır. Türkiye 2008 Küresel Yetişkin Tütün Araştırmasına göre Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin %31.3’ü her gün veya ara sıra tütün mamulü kullanmaktadır. Bu yüzde, erkeklerde kadınlara göre daha yüksektir (%47.9 ve %15.2). Kentsel yerlerde, her gün veya ara

sıra tütün ve tütün mamulü kullananların yüzdesi kırsal kesimde yaşayanlara göre daha yüksektir (%33 ve %27.2). Yasa öncesi yapılan 2008 Küresel Yetişkin Tütün Araştırmasında özellikle lokantalarda (%55.9), toplu taşımacılıkta (%16.5) sigara dumanına maruz kaldığı belirtilmiştir. Erkeklerin (%57.7) ve kadınların (%52.3) yarısından fazlası restoranlarda sigara dumanına maruz kaldıklarını belirtmiştir.¹² Tüm bu veriler Türkiye’de sigara kullanımının sıklığının yüksek olduğunu, dolayısıyla da sigara dumanından pasif etkilenimin de fazla olduğunu göstermektedir.

Toplumlarda sigara kullanımı konusunda norm ve değerlerin oluşmasında kullanım sıklığının önemi büyüktür. Tütün kullanımı ne kadar yüksek ise toplumda daha fazla kabul edilebilen bir davranış olma olasılığı artar. Ayrıca, toplumun farklı kesimlerinde tütün kullanım sıklığının yüksek olması özellikle o gruba ait kişilerin tütün kullanımının artmasına neden olmaktadır. Toplumda örnek alınan kişilerin tütün kullanma davranışlarının olması da onları örnek alan kişilerde benzer davranış değişikliği yapmaktadır. Sigara kullanılan bir arkadaş grubunda bir gencin bu gruba dâhil olmak için benzer davranışlar göstermesi gerektiği düşüncesi etmenlerden biridir. Toplumun tütün kullanımına ilişkin normlarının ve değerlerinin tütün kullanımını desteklememesi yönünde geliştirilmesi gerekmektedir. Tütün dumanından pasif etkilenim konusundaki yasanın uygulanabilmesi için öncelikle işletme sahip ve çalışanları ile bu işletmelerde hizmet alan müşterilerin görüşlerinin öğrenilmesi ve sorun alanlarına göre müdahalenin planlanması başarıyı artıracaktır.

Bu çalışmada "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun" un uygulanmaya başlamasından önce ve sonra olmak üzere, sektör müşterilerinin ve çalışanlarının yasa hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir.

Yöntem

Türkiye’de sekiz ilde (Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Mersin, Samsun ve Van) lokanta, bar, kafe ve kahvehanelerde çalışanlar ve bu işletmelerin müşterilerinin 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında yasa hakkındaki görüşlerinin ve davranışlarının öğrenilmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan bu illerde sokakta rastgele olarak seçilen bazı kişilerin de görüşleri ve davranışları öğrenilmiştir. Araştırma sırasında her ilde 20 işletmenin ziyaret edilmesi ve her işletmede en az iki müşteri ile görüşülmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma sırasında her ilde toplam 80 müşteriye (birinci araştırmada 40 müşteri ve ikinci araştırmada 40 müşteriye) ulaşılması hedeflenmiştir. Birinci araştırmada görüşme yapılan 160 işletmeden 11’ine kapandıkları için ulaşılamamış ve aynı türde en yakın işletme araştırmaya dahil edilmiştir.

Bu çalışmanın birinci aşamasına ilişkin veri Nisan-Mayıs 2009’da; ikinci aşama verisi ise Kasım-Aralık 2009 döneminde toplanmıştır. Böylece hem yasa uygulamasından 2-3 ay önce hem de uygulamalardan 4 ay sonra işletmelerde müşteri olarak hizmet alan ve hizmet sunan kişilerin yasa hakkındaki görüşleri ve beklentileri öğrenilmiştir.

Araştırmanın tipi tanımlayıcı olup herhangi kesimi ve bölgeyi temsil etmemektedir. Araştırma sırasında uygunluk örnekleme kullanıldığı için bulgular sadece görüşülen kişilere ilişkin durumu temsil etmektedir.

Bulgular

Araştırma sırasında birinci aşamada 316 ve ikinci aşamada 320 olmak üzere toplam 636 müşteri ile görüşülmüştür. Birinci aşamada görüşülen kişilerin yaş ortalaması 32.3, en küçük yaştaki kişinin yaşı 18 olup en büyük kişi 79 yaşındadır. İkinci aşamada görüşülen kişilerin yaş ortalaması 32.3, en küçük yaştaki kişinin yaşı 18 olup en büyük kişi 76 yaşındadır. Birinci aşamada görüşülen 316 kişiden 239’u erkek (%75.9) ve 76’sı

kadın (%24.1) iken ikinci aşamada 194’ü erkek (%60.6) ve 126’sı kadındır (%39.4).

Araştırma sırasında sekiz ilde 160 işletmede birinci aşamada 315 çalışan/işletme sahibi ile görüşürken ikinci aşamada 319 kişi ile görüşme yapılmıştır. Birinci aşamada görüşülen kişilerden %86.0’ı ve ikinci aşamada %88.7’si erkektir.

İşyerlerinde yasa öncesi görüşülenlerin %70.8’i çalışan (%44.1 çalışan ve %26.7’si sorumlu kişi) %24.9’u işletme sahibidir. Yasa sonrası ise bu yüzdeler sırasıyla %79.0 (%50.8 ve %28.2) ve %21.0’dır.

İkram sektöründe yasa uygulaması öncesinde ve sonrasında görüşülen kişilerin sosyodemografik özellikleri bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Yasa uygulaması sonrasında görüşülen çalışan grubu, uygulama öncesi gruba göre daha genç yaş grubunda, daha yüksek öğrenim düzeyine sahip, evlilik yüzdesi daha yüksek ve daha az sigara kullanan bir grubu oluşturmaktadır. Müşteri yapısının da daha değişik olduğu görülmektedir: Yasa uygulaması sonrasında görüşülen grup daha genç yaş grubunda, öğrenim düzeyi daha yüksek, bekârların yüzdesi daha yüksek ve sigara kullanma yüzdesi daha düşüktür (Tablo 1).

Görüşme yapılan müşterilerin sigara kullanma davranışları da farklıdır. Yasa uygulaması öncesinde görüşülen müşterilerin %60.8’i ara sıra ya da hergün sigara kullanırken yasa uygulaması sonrasında bu yüzde %39.3’dür. Yasa uygulaması öncesi ve sonrasında ikram sektöründe görüşülen çalışanların ve müşterilerin sigara kullanma davranışları farklıdır. Çalışanlar arasında sigara kullanma (ara sıra ve her gün) yasa uygulaması öncesinde %67.9 iken yasa uygulaması sonrasında %36.6’dır (Tablo 1).

Kanunun sigara kullanma sıklığını etkileme durumu sorulduğunda çalışanların %19.4’ü azaldığını belirtirken, müşterilerde bu oran %27.0’dır. Kanunun sigara kullanma sıklığını etkilemediğini belirtme ise çalışanlarda %74.5 iken müşterilerde %45.1’dır.

Tablo 1. İkrâm Sektöründe Yasa Uygulaması Öncesi ve Sonrası Görüşülen Müşteri ve Çalışanların Bazı Sosyo-Demografik Özellikleri (%) (Sekiz il, 2009-2010)

	Çalışan		Müşteri	
	Önce (n=315)	Sonra (n=319)	Önce (n=315)	Sonra (n=320)
Yaş Grubu				
19 ve altı	2.5	0.9	1.3	7.2
20-29	31.4	30.4	36.8	50.0
30-39	27.3	34.5	22.2	17.2
40-49	25.4	19.7	15.9	11.9
50 ve üzeri	13.3	14.4	23.9	13.7
Öğrenim Durumu				
Okur-yazar	-	0.3	0.6	0.3
İlkokul mezunu	18.7	6.6	11.4	3.1
İlköğretim mezunu	20.7	24.8	8.5	13.8
Lise mezunu	46.0	55.2	44.0	59.7
Üniversite mezunu ve üstü	14.6	13.2	35.1	23.1
Medeni Durum				
Evli	57.8	65.5	47.5	32.8
Bekâr	40.3	33.9	43.9	62.8
Dul	1.9	0.6	8.6	4.4
Sigara Kullanma Durumu				
Hiç kullanmamış	27.0	49.2	19.3	48.3
Eskiden kullanmış, halen kullanmıyor	5.1	14.2	19.9	13.5
Ara sıra kullanıyor	1.7	4.7	5.4	6.3
Her gün kullanıyor	66.2	31.9	55.4	32.0

Yasa uygulaması öncesi ve sonrasında sigara kullanmayan müşterilerin %90'dan fazlası "sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmanın müşteri açısından keyifli olduğu", "sigara içme yaşağının lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlayacağı", ve "yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı" görüşündedirler. Sigara kullanmayan müşteriler arasında "lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasanın işe yaradığı", "sigara içme yaşağının müşterilerin sigara içmesini kısıtlaması demek olmadığı", "kapalı alanlarda sigara

içilmesini engelleyen yasanın genel olarak destek gördüğü" ve "kapalı ortamlarda sigara içilmeyeceği" konusunda olumlu görüşlerin yüzdesinde artış vardır. (Tablo 2).

Sigara kullanan müşterilerin yanıtlarında da değişim söz konusudur. Sigara kullanan müşterilerin en fazla destek verdikleri görüş "yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı"dır. Destek verilen ikinci görüş ise "sigara içme yaşağının lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlayacağı"dır.

Tablo 2. Yasa öncesi ve sonrasında görüşülen müşterilerin sigara dumanından pasif etkilenim konusundaki bazı ifadeler konusundaki görüşlerinin dağılımı (%) (Sekiz il, 2009-2010)

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bu konuda fikrim yok	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Sigara Kullanmayan Müşteriler*						
İçerisinde sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmak müşteri açısından keyiflidir.	90.4	97.9	8.7	2.1	0.9	-
Kapalı yerlerde sigara içilebilir.	8.7	2.1	88.7	94.8	2.6	3.1
Yeni yasa sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava haklarını korumaktadır.	93.9	97.4	5.2	1.6	0.9	1.0
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlar.	97.4	99.5	2.6	0.5	-	-
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelere gelen müşteri sayısını azaltır.	67.8	31.4	27.0	54.4	5.2	14.5
Sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olur.	72.2	62.7	22.6	19.7	5.2	17.6
Sigara içme yasağı müşterinin sigara içmesinin haksız yere kısıtlanması demektir.	31.3	8.3	62.6	89.6	6.1	2.1
Sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekimelerine neden olur.	67.0	60.6	30.4	15.5	2.6	23.8
Sigara içme yasağına uymayanlara verilen cezalar yeterince caydırıcıdır.	44.3	78.2	40.9	13.5	14.8	8.3
Lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasa işe yaramaz.	43.5	4.7	50.4	87.6	6.1	7.8
Kapalı alanlarda sigara içilmesini engelleyen yasa bazı kişilerin yakınması olsa bile genel olarak destek görmektedir.	79.1	81.3	9.6	9.3	11.3	9.3
Sigara Kullanan Müşteriler**						
İçerisinde sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmak müşteri açısından keyiflidir.	55.5	38.8	38.7	58.7	5.8	2.5
Kapalı yerlerde sigara içilebilir.	25.1	58.7	70.2	31.4	4.7	9.9
Yeni yasa sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava haklarını korumaktadır.	79.6	90.9	17.3	7.4	3.1	1.7
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlar.	82.2	73.6	16.8	24.8	1.0	1.7
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelere gelen müşteri sayısını azaltır.	87.4	77.7	8.9	14.9	3.7	7.4
Sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olur.	41.4	43.0	53.9	52.1	4.7	5.0
Sigara içme yasağı müşterinin sigara içmesinin haksız yere kısıtlanması demektir.	62.8	81.0	33.5	16.5	3.7	2.5
Sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekimelerine neden olur.	60.2	64.5	34.6	33.1	5.2	2.5
Sigara içme yasağına uymayanlara verilen cezalar yeterince caydırıcıdır.	53.7	62.5	32.6	30.8	13.7	6.7
Lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasa işe yaramaz.	57.1	19.0	34.6	60.3	8.4	20.7
Kapalı alanlarda sigara içilmesini engelleyen yasa bazı kişilerin yakınması olsa bile genel olarak destek görmektedir.	57.1	50.4	23.6	36.4	19.4	13.2

* Sigara kullanan müşterilerden yasa uygulaması öncesi 192 kişi ve yasa uygulaması sonrası 22 kişi bu sorulara yanıt vermiştir.

** Sigara kullanmayan müşterilerden yasa uygulaması öncesi 124 kişi ve yasa uygulaması sonrası 197 kişi bu sorulara yanıt vermiştir.

Yasanın etkisinin arttığını gösteren olumlu yönde değişen görüşler ise “sigara içme yasağının müşteri sayısını azaltmayacağı”, “sigara içme yasağına uymayanlara verilen cezalar yeterince

caydırıcı olduğu”, “lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasanın işe yaramadığı”dır. Olumsuz görüşlerin arttığı yanıtlar ise “içerisinde sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmak müşteri

açısından keyiflidir”, “sigara içme yasağı müşterinin sigara içmesinin haksız yere kısıtlanması demektir”, “kapalı yerlerde sigara içilebilir” ve “kapalı alanlarda sigara

içilmesini engelleyen yasa bazı kişilerin yakınması olsa bile genel olarak destek görmektedir” (Tablo 2).

Tablo 3. Yasa öncesi ve sonrasında görüşülen çalışanların sigara dumanından pasif etkilenim konusundaki bazı ifadeler konusundaki görüşlerinin dağılımı (%) (Sekiz il, 2009-2010)

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bu konuda fikrim yok	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Sigara Kullanmayan Çalışanlar*						
İçerisinde sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmak müşteri açısından keyiflidir.	82.0	80.2	16.0	18.2	2.0	1.6
Kapalı yerlerde sigara içilebilir.	18.0	5.9	80.0	86.1	2.0	8.0
Yeni yasa sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava haklarını korumaktadır.	88.0	87.7	11.0	4.8	1.0	7.5
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlar.	88.0	96.8	10.0	3.2	2.0	-
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelere gelen müşteri sayısını azaltır.	85.0	57.2	15.0	38.0	-	4.8
Sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olur.	53.0	69.0	41.0	27.3	6.0	3.7
Sigara içme yasağı müşterinin sigara içmesinin haksız yere kısıtlanması demektir.	45.0	15.0	51.0	79.7	4.0	5.3
Sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekinmelerine neden olur.	73.0	49.7	25.0	34.8	2.0	15.5
Sigara içme yasağına uymayanlara verilen cezalar yeterince caydırıcıdır.	58.0	50.3	32.0	43.9	10.0	5.9
Lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasa işe yaramaz.	55.0	10.2	38.0	74.9	7.0	15.0
Kapalı alanlarda sigara içilmesini engelleyen yasa bazı kişilerin yakınması olsa bile genel olarak destek görmektedir.	65.0	65.8	21.0	10.2	14.0	24.1
Sigara Kullanan Çalışanlar**						
İçerisinde sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmak müşteri açısından keyiflidir.	64.8	75.7	31.4	22.6	3.8	1.7
Kapalı yerlerde sigara içilebilir.	28.6	16.5	65.7	76.5	5.7	7.0
Yeni yasa sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava haklarını korumaktadır.	81.4	84.3	15.7	8.7	2.9	7.0
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığının korunmasını sağlar.	85.2	93.9	13.8	5.2	1.0	0.9
Sigara içme yasağı lokanta ve kafelere gelen müşteri sayısını azaltır.	89.5	65.2	9.0	33.0	1.4	1.7
Sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olur.	43.3	47.8	50.0	50.4	6.7	1.7
Sigara içme yasağı müşterinin sigara içmesinin haksız yere kısıtlanması demektir.	60.0	21.7	32.9	72.2	7.1	6.1
Sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekinmelerine neden olur.	56.9	39.1	39.7	49.6	3.3	11.3
Sigara içme yasağına uymayanlara verilen cezalar yeterince caydırıcıdır.	62.9	51.3	30.0	42.6	7.1	6.1
Lokanta ve kafelerde sigara kullanımını yasaklayan yasa işe yaramaz.	65.2	33.0	28.1	57.4	6.7	9.6
Kapalı alanlarda sigara içilmesini engelleyen yasa bazı kişilerin yakınması olsa bile genel olarak destek görmektedir.	51.0	53.9	33.3	16.5	15.7	29.6

* Sigara kullanmayan çalışanlardan yasa uygulaması öncesi 100 kişi ve yasa uygulaması sonrası 187 kişi bu sorulara yanıt vermiştir.

** Sigara kullanan çalışanlardan yasa uygulaması öncesi 210 kişi ve yasa uygulaması sonrası 115 kişi bu sorulara yanıt vermiştir.

Sigara kullanmayan çalışan/işletme sahipleri arasında hem yasa uygulaması öncesi hem de sonrasında %80'den fazla onay alan dört görüş bulunmaktadır: "Sigara içme yasağının lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığını korunmasını sağlayacağı", "sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturma müşteri açısından keyifli olduğu", "kapalı ortamlarda sigara içilmeyeceği" ve "yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı". Yasa uygulaması sonrasında "sigara içme yasağının müşteri sayısını azaltmayacağı", "sigara içme yasağının müşterilerin sigara içmesini kısıtlaması demek olmadığı", "sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olacağı" ve "lokanta ve kafelerde sigara kullanımının yasanın işe yarayacağı" konularında görüşleri olumlu yönde değişmiştir. Ancak, "sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekinmelerine neden olacağı" ve "yasanın genel olarak destek göreceği" konularında kararsız olan bir grubun olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Sigara kullanan çalışan/işletme sahipleri arasında yasa uygulaması öncesi ve sonrasında en fazla kabul gören görüşlerin başında "Sigara içme yasağının lokanta ve kafelerde çalışanların sağlığını korunmasını sağlayacağı" ve yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı" gelmektedir. Çalışanlar arasında yasa uygulaması sonrasında bazı görüşlerde olumlu yöne doğru kayma görülmüştür. Bu yanıtlar arasında "sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturma müşteri açısından keyifli olduğu", "sigara içme yasağının müşterilerin sigara içmesini kısıtlaması demek olmadığı", "sigara içme yasağının müşterilerin sigara içmesini

kısıtlaması demek olmadığı", "sigara içme yasağının müşterilerin sigara içmesini kısıtlaması demek olmadığı" ve "kapalı yerlerde sigara içilemeyeceği" yer almaktadır. Diğer taraftan "yasanın destek gördüğü" görüşünde kararsız yanıtlarında artış vardır (Tablo 3).

Yasa uygulaması öncesinde müşterilerin %60.0'ı ve çalışan/sahiplerin %73.0'ı bu yasanın uygulanmasının zor olduğunu düşünmekteyken bu görüş yaklaşık altı ay sonra değişmiştir. Yasa uygulaması sonrasında müşterilerin "zor" olarak yaptıkları değerlendirmenin "kolay" ve "toplumun kabul görmesine bağlı" bir geçiş olmuştur. Hem müşterilerde hem de çalışanlarda yasanın uygulamasının "kolay" olduğu görüşü genel olarak artar iken "zor" olduğu görüşü azalmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Yasa öncesi ve sonrasında illerde görüşülen müşteri ve çalışanların yasanın uygulanması konusundaki görüşlerinin dağılımı (%) (Sekiz il, 2009-2010)

	Müşteri	Çalışan
Yasa öncesi		
Kolay	13.3	11.7
Zor	60.0	73.0
Toplumun kabul görmesine bağlı	26.7	15.2
Yasa sonrası		
Kolay	17.5	13.5
Zor	18.4	21.9
Toplumun kabul görmesine bağlı	64.1	64.6

Tartışma

İkram sektöründe tütün kullanımının yasaklandığı yasa ile ilgili görüşlerin öğrenilmesi amacıyla sekiz ilde yapılan bu çalışmada ziyaret edilen işletmelerde çalışanlar, işletme sahipleri ve müşteriler ile görüşülmüştür. Birinci aşaması yasanın

uygulamaya girmesinden 3 ay önce Nisan-Mayıs 2009 tarihlerinde yapılan çalışmada ziyaret edilen işletmelerden 160 işletmede çalışan ve müşterilerle görüşülürken, ikinci araştırmada ulaşılan 149 işletme birinci araştırmada da yer almaktadır. Birinci

aşamada işletmelerde görüşülen kişilerin %70.8 ücretli çalışan iken ikinci aşamada %79.0'dır. Çalışanların sosyodemografik özelliklerinin farklı olması bu sektörde çalışanların işletmede kısa süre çalışmasından kaynaklanabilir. Diğer taraftan araştırmanın yaz ve kış dönemlerinde olması işletmenin insangücü politikasını etkileyen önemli bir etken olabilir.

Çalışmada görüşülen müşterilerin sosyodemografik özellikleri oldukça farklıdır. Bu farklılığın nedenleri arasında mevsimsel farklılığın nüfus yapısını etkilemesi ya da yasa uygulaması sonrasında müşteri profilinin değişmesi olabilir. Özellikle yasa uygulaması sonrasında sigara kullanmayan müşteriler ile görüşülmüş olması "müşteri profilinin değişmiş" olma olasılığını düşündürmektedir. Yani sigara kullanmayan kişiler ikram sektörüne daha rahat gelmeye başlarken, kullanan kişilerin daha az gelmeye başlamaları söz konusu olabilir. Ancak, bu çalışmanın verileri ile müşteri profilinin değişmesine ilişkin kesin bir yorum yapabilmek olası değildir; bu konuya ilişkin daha farklı çalışmalara gereksinim vardır.

İşletmelerde görüşülen çalışan ve müşterilerinin sosyodemografik özelliklerinin farklı olmasının yanı sıra sigara kullanma durumları da birbirlerinden farklıdır. Sigara kullanma davranışı yasa hakkındaki görüşleri etkileyebilir; bu nedenle sigara kullanma durumuna göre görüşlerin öğrenilmesi önemlidir. Kapalı ortamda sigara kullanma ve yasanın etkileri hakkında görüşleri öğrenmeyi amaçlayan sorular "temiz hava hakkı", "çalışan sağlığı/ticari kaygı", "sigara içenlerin davranış değişikliği" ve "yasayı destekleme" durumu olarak dört başlık halinde tartışılmıştır.

Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'un amaçlarının başında "kişileri ve gelecek nesilleri tütün ürünlerinin zararlarından korumak ve herkesin temiz hava solumasını sağlamak" gelmektedir. Yasanın uygulamasının başlamasıyla beraber Sağlık Bakanlığı tarafından ilk olarak "temiz hava

hakkı" mesajı verilmeye başlanmıştır ve yürütülen medya kampanyası sırasında en fazla "temiz hava" ve "dumansız hava sahası" mesajları kullanılmıştır. Temiz hava hakkı, "sigara içilmeyen lokanta ve kafelerde oturmanın müşteri açısından keyifli olduğu", "kapalı ortamlarda sigara içilmeyeceği" ve "yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı" önermeleri ile değerlendirilmiştir. Bu görüşler içinde en net olarak temiz hava hakkını ifade eden yeni yasanın sigara kullanmayan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı görüşünün hem çalışanlar hem de müşteriler tarafından onaylanması en önemli bulgu olarak kabul edilebilir. Kapalı ortamlarda tütün kullanımının yasaklayan başka ülkelerde de "temiz hava" hakkında olumlu görüşlerin olduğu bulunmuştur. Bu konu ile ilgili çalışmaların yasanın uygulanmasını sağlayacak olan ikram sektörü çalışanları ile yapılmıştır. Hilton ve arkadaşlarının bar çalışanları ile yaptığı çalışmada temiz havaya sahip olan barların daha konforlu olacağı görüşü yasa uygulaması sonrasında daha da güçlenmiştir¹³. Yine İskoçya'da bar sahipleri ile derinlemesine yapılan bir görüşmede "barlarda temiz hava ortamının bulunmasından memnun olduklarını" belirtmişlerdir. Bu çalışma yasanın kabul edildiği ve uyum sağlandığını belirtmektedir.¹⁴ İrlanda'da Pursell ve arkadaşlarının bar çalışanları ile yasa uygulaması sonrasında yaptıkları çalışmada uygulama öncesine göre tütün dumansız barların çok daha konforlu olacağı görüşü artmıştır.¹⁵ Daha önceki ülke deneyimleri benzer şekilde "temiz hava" hakkı ile ilgili görüşlerin genel olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ülkemizde de "temiz hava hakkı" savunusu hem ikram sektörü çalışanları hem de müşteriler tarafından kabul görmektedir.

Yapılan bu çalışmada sigara kullanmanın temiz hava hakkı önermelerini kabul etmelerini etkilediği görülmektedir. Sigara kullanmayan müşteriler arasında "temiz hava hakkı" ile ilgili önermeler yasa uygulaması sonrasında artarak kabul

görmüştür. Sigara kullanan müşteriler ise sadece “yeni yasanın sigara kullanan vatandaşların temiz hava hakkını koruyacağı” görüşüne katılmışlar, diğer iki görüşe genel olarak katılmamışlardır. Sigara kullanan müşterilerin, kendi davranışlarını etkileyecek olan görüşlere katılmadıkları düşünülebilir. Oysa sigara kullanan ve kullanan çalışanlar “temiz hava” hakkı ile ilgili görüşlere katılmışlardır. Bu da çalışanların tütün kontrolü yasasını değerlendirirken sigara kullanma davranışlarından bağımsız olarak yasaı irdeleyebildiklerini göstermektedir. Bu durum, çalışanların kendileri açısından temiz hava hakkını önemsediklerini de düşündürmektedir. İkrım sektöründe yasa sonrası çalışanlarla yapılan çalışmalarda sigara kullanmanın etkisi üzerine farklı bulgular bulunmaktadır. Hilton ve arkadaşlarının çalışmasında sigara kullanan ve kullanan çalışanlarda temiz hava hakkını savunma benzer şekilde artarken.¹³ Tzelepis ve arkadaşlarının çalışmasında ise, sigara kullanan kişilerin %91.3’ü publarda sigara dumanının rahatsız ettiğini düşünürken bu yüzde sigara kullananlar için %56.0 bulunmuştur.¹⁶ Bizim yaptığımız çalışmada hem sigara kullanan hem de kullanan kişiler tarafından yasanın desteklenmesinin, ikram sektöründeki uygulamayı güçlendireceği düşünülebilir.

İkinci önerme grubu ise iş sağlığı kapsamı altında alınması gereken “çalışan sağlığı” ve işletmecinin ekonomik kaygısını gösteren “işletmenin müşteri kaybedeceği” görüşleridir. İşletmedeki sigara dumanından özellikle çalışanlar etkilenmekte olup, sigara dumanından dolayı pek çok sağlık sorunu yaşamaktadırlar. Yapılan çalışmalar sigara kullanan çalışanların bile sigara kullanımının yasaklanması sonrasında tütün etkilenimlerinin azaldığı şeklindedir.^{17,18} Yeni Zelanda’da kapalı ortamda tütün kullanımının yasaklayan yasanın uygulamasından bir yıl sonra bar çalışanları ve sahipleri arasında temiz hava hakkını destekleme oranı %80.6’dan %90.8’e çıkarken, kafe çalışanları

için bu yüzdeler %85.8 ve %93.7’dir. Bu çalışmada aynı zamanda bar çalışanları arasında da sigarasız barlara olan destek yasanın uygulanmasının ilk yılında artmıştır (%44’den %60’a). Bar yöneticileri bar çalışanlarının sigarasız bir ortamda çalışmalarını da daha fazla desteklemeye başlamışlardır (%55 ve %62); diğer taraftan bar sahipleri kendilerinin de sigarasız bir ortamda çalışmalarına da destek artmıştır (%53 ve %65).¹⁹ İskoçya ve İrlanda’da yapılan çalışmalarda da yasanın çalışan sağlığı açısından önemli olduğuna ilişkin görüşler yasa uygulaması sonrasında ön planda yer almıştır.^{13,15} Bu çalışmada çalışan sağlığı açısından duyarlılığının özellikle sigara kullananlarda yüksek olduğu görülmektedir. Sigara kullanan müşteriler ve çalışanlar arasında, ikram sektöründe sigara kullanılmamasının çalışan sağlığını iyileştireceği görüşüne katılım, yasa öncesi çalışmada önemli iken yasa uygulaması sonrasında daha da yükselmiştir. Yani sigara kullanan kişiler “çalışan sağlığı” konusunda daha fazla duyarlılık göstermektedirler. Sigara kullanan çalışanların ise “çalışan sağlığı” konusundaki duyarlılıklarının azaldığı söylenebilir. Sigara kullanan çalışanların “çalışan sağlığı” konusundaki katılımlarının düşük olma nedeni sigara kullanma davranışını benimsemiş olmalarından ve tütün dumanından pasif etkilenimi önemsememelerinden olabilir. Bununla birlikte “kapalı yerlerde sigara kullanma yasağı çalışanların sağlığını korur” görüşüne yasa öncesinde sigara içen çalışanların %85’i katılırken, bu oran yasa sonrasında %93.9’a çıkmıştır. Yani sigara içen çalışanların tamamına yakın bölümü yasanın çalışan sağlığını koruduğu görüşüne katılmışlardır. Müşteriler de benzeri görüş ifade etmişlerdir. Sigara içmeyen müşterileri tamamı (%99.5) sigara içen müşterilerin de dörtte üçü (%73.5) yasanın çalışanların sağlığını koruduğu görüşüne katıldıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan sigara kullanan müşterilerin “çalışan sağlığı” konusundaki duyarlılığı en düşük grubu oluşturması

oldukça dikkat çekici bir bulgudur. Hem sigara kullanan çalışanlarda hem de müşterilerde duyarlılığın düşük olması ikram sektöründe çalışanların sigara dumanından etkilenimleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını ya da kendi davranışlarına ilişkin savunularını mekanizmalarını harekete geçirdiklerini düşündürmektedir. Benzeri sonuçlar başka çalışmalarda da saptanmıştır. Örneğin Tzelepis ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, publarda ve barlarda sigara kullanımının yasaklanmasının çalışan sağlığı açısından önemli olduğu görüşü sigara kullanmayanlar tarafından, sigara kullananlara göre daha fazla onaylanmıştır (sigara kullanmayanlarda %86.6 ve kullananlarda %67.9).¹⁶

Yasanın "ikram sektörünün müşteri sayısını azaltacağına" ilişkin görüşler ülkemizde ve pek çok ülkede tartışma konusu olarak gündeme gelmektedir. Yeni Zelanda, İrlanda ve İskoçya'da yapılan çalışmalar, toplumda yasa öncesinde benzer kaygılar olduğunu, ancak yasa uygulaması sonrasında böyle bir kaybın söz konusu olmayacağı yönündeki görüşlerin arttığını ortaya koymaktadır.¹⁴⁻¹⁶ Tzelepis ve arkadaşlarının çalışmasında yasanın, ikram sektöründe finansal sorunlara yol açacağı düşüncesi, sigara kullanan kişiler tarafından daha fazla dile getirilmiştir (%71.6 ve %53.5).¹⁶ Bu çalışmada sigara kullanan müşteriler yasa uygulaması sonrasında müşteri sayısının azalacağı görüşünde iken, sigara kullanmayan müşterilerin bu konuda oldukça kararsız oldukları görülmüştür. Müşterilerin kısa sürelerle ikram sektöründe bulunup medyadan duydukları ile kendi gözlemlerini birleştirerek yorum yaptıkları düşünülebilir. İkram sektöründeki müşteri sayısını bilen ve karşılaştırma yapma şansına sahip olan sigara kullanan ve kullanmayan çalışanlar ise sigara kullanan müşterilere göre daha olumlu yanıtlar vermişlerdir. Ancak, burada da, yine, sigara kullanma önemli bir etken olup, sigara kullanmayan çalışanların bu konudaki görüşleri sigara kullanan çalışanlara göre daha olumludur. Baran ve ark tarafından Kars ilinde yasanın uygulamasının hemen

ardından yapılan bir çalışmada ise ikram sektörü çalışanlarının %72.5'inin ikram sektörünün ekonomik kaybı olacağını düşüncesinde olduğu gösterilmiştir.²⁰ Bu yüzde bu çalışmanın ön çalışma değerlerinden daha düşüktür; bu da yerleşim yerlerinin özelliklerine göre farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Oysa bu dönem esnasında Maliye Bakanlığı verilerine göre 2008 yılı Temmuz ayında 931 531 olan ikram sektöründe yer alan işletmelerin sayısı, 2009 yılı Aralık ayında yüzde 3 dolayında artarak 958 960'a çıkmıştır. Aralık 2009 ayı araştırmanın veri toplamasının gerçekleştiği ay olup, işletme sayılarındaki artış, işletmelerin zarar etmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu işletmelerin sayısı Ağustos 2009'da 572 944 iken Aralık 2009'da 710 633'e çıkmıştır. Öte yandan ikram sektörü işletmelerinin KDV matrahları, 2008 yılı Ağustos - Kasım dönemine göre 2009 yılının aynı döneminde %8, 2010 yılının aynı döneminde ise %41 oranında artmıştır.²¹ İşletme ve çalışan sayısında azalma olmamasının yanı sıra verginin artması müşteri sayısının azalması şeklinde bir bulgu olmadığını göstermektedir. Ancak, sigara kullanan kişilerin medyadaki haberleri ya da gözlemlerini yeterince irdelemedikleri, önyargılı davrandıklarını düşündürmektedir.

Tütün kontrolü yasının önemli etkilerinden biri de sigara kullanılan alanları sınırlandırması, sigara bırakmaya ilişkin desteğin artması, sigara kullanılmasının bırakılması şeklindedir. Yasanın ilk uygulandığı ülkelerden biri olan İrlanda'da Fong ve ark.²² tarafından yapılan çalışmaya göre sigara içen kişilerin %46'sı yasanın sigarayı bırakmalarını sağladığını belirtmiştir. İrlanda'da yasa sonrası sigarayı bırakanlar arasında %80'ni yasadan etkilendiğini ve %88'i sigarayı bırakmış olarak devam edebilmekte yasanın desteğini belirtmişlerdir. Sekiz ilde tamamlanmış olan bu çalışmada alınan görüşler bu konuda desteğin olduğuna işaret etmektedir. Örneğin; bu çalışma sırasında sigara kullanan kişinin sigara kullanma sıklığı ya da davranışı

konusundaki görüşler “sigara içme yasağının müşterilerin sigara içmesini kısıtlaması demek olmadığı”, “sigara içme yasağı, sigara içenlerin sigarayı bırakmalarına yardımcı olacağı” ve “sigara içme yasağı, insanların sigara içerken diğer kişilerden çekinmelerine neden olacağı” şeklinde olmuştur.

Bu tartışmanın bir başka boyutu ise yasanın sigara kullanımını azalttığı şeklindedir; yasa uygulayan ülkelerde bu etki gözlenmiştir.^{13,23} Tzelepis ve arkadaşlarının¹⁶ Yeni Zelanda çalışmasında sigara kullanmayanların %63.7’si sigara yasağının kişilerin sigara içme sıklığının azalması üzerine etkisi olduğunu belirtirken, sigara kullanmayanların %47.8’i bu etkiyi onaylamıştır. Bu çalışmada da sigara kullanan müşteriler yasanın sigara kullanımını azalttığına dair bir etkisi olmayacağını belirtmekle beraber müşterilerin üçte biri ise sigarayı azalttığını belirtmektedir. Sigara kullanan çalışanlar yasanın kullanmayı bırakma konusunda etkisiz olduğunu düşünmekte olup, her dört kullanıcıdan üçü sigara kullanma miktarının değişmediğini belirtmiştir. Ankara’da bazı restoranlarda çalışanlar üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, sigara kullanan çalışanlar yasanın uygulamaya girmesinden sonra günde içtikleri sigara sayısının azaldığını belirtmişlerdir.²⁴ Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan bir çalışmada ise işletme sahiplerinin %33.2’si, müşterilerin %25’i yasa uygulaması sonrasında içme sıklığını azalttığını ifade etmektedirler.²¹ Araştırma sonuçları diğer çalışma bulgularını desteklemekte ve yasanın sigara kullanımını azaltacağına ilişkin ipuçlarını ortaya koymaktadır.

Tütün kontrolü yasası kapalı ortamda sigara kullanımını sınırlandırmakta olup işletme önünde açık havada yasa söz konusu değildir.¹¹ Yasa uygulaması öncesinde sigara kullanmayan müşteriler “sigara kullanan kişilerin sigara içme haklarının kısıtlanmadığı” görüşüne katılmakta olup, yasa sonrasında bu görüşleri daha da güçlenmiştir. Sigara kullanan ve kullanmayan çalışanlar da sigara içenlerin sigara içme

haklarını kısıtlamadığını belirtmişlerdir. Oysa sigara kullanan müşteriler yasa ile sigara içme haklarının kısıtlandığını düşünmektedirler. Hilton ve arkadaşlarının¹⁴ İskoçya’da barlarda sigara yasağının başlamasından sonra bar sahipleri ile yaptığı derinlemesine görüşmelerden birinde “müşterilerin sigara kullanmak için dışarı çıkmalarından rahatsız olmadıklarını ve sigara içerken başka tür arkadaşlıklar kurduklarını” belirtmiştir. Sigara kullanmak için işletme önünde açık havaya çıkmak pek çok kişi tarafından kabul edilen bir uygulama olmaya başlamıştır.

Bir başka bulgu ise sigara kullanan müşterilerin, sigara kullandıkları için daha fazla çekinmeye başladıklarını belirtmeleri olmuştur. Bu da sigara kullanan müşterilerin davranışlarını değiştirme sırasında zorlanmalarının yanı sıra sigara kullanma davranışlarından dolayı kendilerini farklı hissetmeye başladıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Sigara kullanan müşterilerde çekinmenin başlamasına karşılık çalışanların, kişilerin çekinmediklerini ifade etmeleri yasa uygulaması sırasında karşılaşılan sorunların (sigara içme yasağı ihlallerinin) bir göstergesi de olabilir.

Bu çalışmada alınan son görüş grubu ise “yasanın uygulanması hakkındaki görüşleri”dir. Sigara kullanmayan müşteriler yasa uygulaması sonrasında yasayı daha fazla desteklediklerini belirtmektedirler. Sigara kullanmayan çalışanlar “yasanın işe yarayacağını” düşünmekle beraber “cezaların caydırıcılığı” konusuna daha az katıldıklarını ve “yasanın destek görmediği” şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Çalışanların bu görüşleri yasanın uygulaması sırasında sorunlar ile karşılaştıkları olasılığını düşündürmektedir. Ancak, bu tür yasaları uygulayan ülkelerde benzer araştırma sonuçları bulunmaktadır. Lam ve arkadaşlarının Hong Kong’da toplum tabanlı yaptıkları çalışmada sigara kullanan ve kullanmayanların yasayı destekleme yüzdeleri birbirlerinden farklı bulunmuştur.²⁵ Tzelepis ve arkadaşlarının¹⁶ yaptığı çalışmada

da sigara kullananların tam dumansız alanları sigara kullananlara göre daha az destekledikleri (%14.9 ve %43.6) gösterilmiştir; ayrıca, sigara kullananlar için ayrı bölüm olmasını daha fazla destekledikleri (%51.1 ve %65.7) ve yasaklamayı hiç istemeyenlerin oranının da daha yüksek olduğunu bulunmuştur (%3.4 ve %16.4). Hilton ve arkadaşları¹³ İskoçya'da bar çalışanlarının yasa uygulaması sonrasında yasaya olan desteklerinin daha da güçlendiğini bulmuşlardır; özellikle sigara kullanan çalışanların olumlu görüşlerinde artma olmuştur. Ancak, ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda yasanın desteklenme yüzdeleri bu çalışmadan daha fazla bulunmuştur. Erciyes Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada yasanın, hem sigara içen (%45.0) hem de içmeyen (%93.1) gençler tarafından yasanın desteklediği belirtilmiştir (%81.8).²⁶ Yozgat Üniversitesinde öğrenciler arasında yasayı destekleme oranı %82.5, akademik personel arasında %88.5'tir. Bu çalışmada da sigara kullanmayan kişilerin yasayı destekleme oranları daha yüksektir (%94.3 ve %63.9).²⁷ Ankara'da yasanın uygulanmaya başlamasından bir ay sonra kahvehanelerde yapılan bir çalışmada katılımcıların %43'ünün uygulamayı desteklediği²⁸ aynı bölgede yasanın uygulamasından yaklaşık iki yıl sonra yapılan çalışmada bu oranın %83'e çıktığı bulunmuştur.²⁹

Yasanın uygulanması öncesinde müşteriler ve çalışanlar arasında yasanın uygulanmasının "zor" olduğu görüşünde olan grup büyük iken yasa uygulaması sonrasında "kolay" görüşü bir miktar artarken esas yoğunlaşmanın "toplumun kabul görmesine bağlı" yanıtında toplandığı görülmektedir. Tütün bağımlılığı konusu bireysel bir özellik olmasının ötesinde toplumsal bir sorundur. Bu nedenle tütün bağımlılığının çözümünde de bireysel yaklaşımların yanı sıra yasanın toplumsal düzeyde kabul edilmesi ve uygulamaların benimsenmesi gerekmektedir. Tütün kullanımını etkileyen pek çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerin başında

toplumda sigara kullanımına ilişkin norm ve tutumlar, sigara kullanma davranışının yaygınlığı, medyada sigara kullanımına ilişkin mesajlar, tütüne ulaşılabilirlik durumu, ülkenin tütün politikası gelmektedir. Bu etmenlerin olması toplumda tütünün kullanım sıklığını etkilemektedir. Tütün kullanımına ilişkin normları etkileyen en önemli etmenlerin başında medya gelmektedir. Dünyada farklı ülke deneyimleri toplumlar tarafından yasanın desteklenmesinin giderek arttığını göstermektedir. Yasanın tanınması ve uygulanması sırasında "tütün dumansız ortamların kabul edilmesi ve kapalı ortamda sigara kullanmamanın bir norm haline getirilmesi" sağlanabilmektedir.^{19,22}

Tütün kullanımının başlamaması için tütünün zararları konusunda farkındalığın artması, tütün ürünlerinin reklâm, tanıtım ve sponsorluğunun önlenmesi, ulaşılabilirliğin güçleştirilmesi gibi çok farklı ve etkili yöntemlerin bir arada kullanılması önerilmektedir. Tütün dumanından sigara kullanmayanların etkilenmesinin önlenmesi için tütünün ortak kullanım alanlarında kullanılmasını önleyen yaklaşımların güçlendirilmesine gereksinim vardır²³; bunlar bilinçlendirme, yasaklar olması gibi hem kullanıcının başkalarının sağlığını etkilememeye ilişkin farkındalığını artıran önlemlerdir; hem de kuralların ihlali durumunda cezalandırma ile caydırıcı yöntemlerin beraber kullanılmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan tütün kullanmayan kişinin da tütün dumanından pasif etkileniminin zararları konusunda farkında olması, tütün dumansız ortamlarda yaşama normu geliştirme ve yasal haklarını kullanma becerisi geliştirmesi gerekir.

Maddi Destek

Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen Bloomberg kaynaklı projenin alt çalışması olarak Halk Sağlığı Uzmanları Derneği tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar HASUDER adına bu çalışmayı yürütmüşlerdir.

Kaynaklar

1. Doll R and Hill SAB. Mortality in Relation to Smoking: Ten Years' Observations of British Doctors. *Brit Med J*. 1964;1:1460-7.
2. The Reports of the Surgeon General The 1964 Report on Smoking and Health, <http://profiles.nlm.nih.gov/ps/retrieve/Narrative/NN/p-nid/60>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2011.
3. P. Tønnesen, L. Carrozzi, K. O. Fagerström, C. Gratziou, C. Jimenez-Ruiz, S. Nardini, G. Viegi, C. Lazzaro, I. A. Campell, E. Dagli and R. West. ERS Task Force - Smoking cessation in patients with respiratory diseases: a high priority, integral component of therapy. *Eur Respir J* 2007;29:390-417.
4. U.S. Department of Health and Human Services. (2010). How Tobacco Smoke Causes Disease: The Biology and Behavioral Basis for Smoking-Attributable Disease: A Report of the Surgeon General. Atlanta, U.S. Government Printing Office. 2010.
5. Egleston BL, Meireles SI, Flieder DB, Clapper ML. Population-based trends in lung cancer incidence in women. *Semin Oncol* 2009;36(6):506-15.
6. WHO. Report on the Global Tobacco Epidemic 2008- MPOWER. http://www.who.int/tobacco/mpower/gtcr_download/en/index.html. Date of Access: 16 June, 2010.
7. Perez-Padilla R, Schilmann A, Riojas-Rodriguez H. Respiratory health effects of indoor air pollution. *Int J Tuberc Lung Dis*. 2010;14(9):1079-86.
8. Prasad DS, Kabir Z, Dash AK, Das BC. Smoking and cardiovascular health: a review of the epidemiology, pathogenesis, prevention and control of tobacco. *Indian J Med Sci*. 2009;63(11):520-33.
9. WHO, Framework Convention on Tobacco Control, <http://www.who.int/fctc/en/index.html>, Erişim Tarihi 19 Ağustos 2011.
10. 4207 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun, 26/11/1996 tarihli ve 22829 sayılı Resmi Gazete.
11. 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun, 19/01/2008 tarihli ve 26761 sayılı Resmi Gazete.
12. The Ministry of Health of Turkey. Global Adult Tobacco Survey Turkey Report 2010. Anil Print House.
13. Hilton S, Semple S, Miller BG, MacCalman L, Petticrew M, Dempsey S, Naji A and Ayres JG. Expectations and changing attitudes of bar workers before and after the implementation of smoke-free legislation in Scotland. *BMC Public Health* 2007;7:206.
14. Hilton S, Cameron J, MacLean A and Petticrew M. Observations from behind the bar: changing patrons' behaviours in response to smoke-free legislation in Scotland. *BMC Public Health* 2008;8:238.
15. Pursell L, Allwright S, O'Donovan D, Paul G, Kelly A, Mullally BJ and D'Eath M. Before and after study of bar workers' perceptions of the impact of smoke-free workplace legislation in the Republic of Ireland. *BMC Public Health* 2007;7:131.
16. Tzelepis F, Walsh RA and Paul CL. Community attitudes towards environmental tobacco smoke in licensed premises: follow-up study after the Sharp case. *Aust N Z J Public Health* 2003;27: 539-42.
17. Viswanathan B, Plumettaz C, Gedeon J, Bovet P. Impact of a smoking ban in public places: a rapid assessment in the Seychelles. *Tob Control*. 2011 Mar 28. [Epub ahead of print].
18. Farrelly MC, Nonnemaker JM, Chou R, Hyland A, Peterson KK, Bauer UE. Changes in hospitality workers' exposure to secondhand smoke following the implementation of New York's smoke-free law. *Tob Control*. 2005;14(4):236-41.
19. Thomson G and Nick Wilson. One year of smokefree bars and restaurants in New Zealand: Impacts and responses. *BMC Public Health* 2006;6:64.
20. Baran E, Palancı Y ve Karakurt N. Kars İli merkezinde bulunan bazı lokanta, kafeterya, kahvehane ve birahane sahiplerinin sigara içme durumu ve 4207 sayılı yasaya bakışı. 13.

- Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 18-22 Ekim 2010, İzmir.
21. Sağlık Bakanlığı, yayınlanmamış veri, kişisel görüşme, Haziran 2011.
22. Fong GT, Hyland A, Borland R, et. all. Reductions in tobacco smoke pollution and increases in support for smoke-free public places following the implementation of comprehensive smoke-free workplace legislation in the Republic of Ireland: findings from the ITC Ireland/UK Survey. *Tob Control* 2006;15(SupplIII):iii51-8.
23. Hargreaves K, Amos A, Highet G, et. all. The social context of change in tobacco consumption following the introduction of 'smokefree' England legislation: A qualitative, longitudinal study. *Soc Sci Med.* 2010;71:459-6.
24. Özcebe H, Bilir N ve Aslan D. Türkiye'de Sigara İçilmeyen Kamusal Alanların ve İşyerlerinin Genişletilmesi, Sigara Karşıtı Politika ve Uygulamaların Değerlendirilmesi, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Proje Raporu, Mart 2011, Ankara.
25. Lam TH, Janghorbani M, Hedley AJ, Ho SY, McGhee SM, Chan B. Public opinion on smoke-free policies in restaurants and predicted effect on patronage in Hong Kong. *Tob Control* 2002;11:195-200.
26. Doğan M, Günay O. Erciyes Üniversitesi öğrencilerinin sigara ile ilgili yasal düzenlemeler konusundaki tutumları. 13. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 18-22 Ekim 2010, İzmir.
27. Kılıç M. Yozgat'taki yükseköğretim personeli ve öğrencilerinin sigara içme yasağı kanunu uygulaması ile ilgili tutum ve davranışları. 13. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 18-22 Ekim 2010, İzmir.
28. Özcebe H, Bilir N, Aslan D, Yıldız AN, Karadağ Ö ve Küçük Biçer B. Kahvehane Müşterilerinin Tütün Yasası Görüşleri (Ankara, 2009). *Toplum Hekimliği Bülteni* 2009;28(2):20-7.
29. Özcebe H, Küçük Biçer B, Gökşen Kaplan Y, Matola BW, Evran AÇ ve Kiraz S. Keçiören İlçesinde Bulunan Kahvehane İşveren, Çalışan ve Müşterilerinin 4207 Sayılı "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkındaki Kanun" ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD, Yayınlanmamış araştırma, Haziran 2011.